

УДК 940. 531 (09)(477.8)

С 31

МИХАЙЛО СЕНЬКІВ

БОРОТЬБА ОУН – УПА ПРОТИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛА (1944 – 1952 рр.)

У статті показано, що аграрне питання було у центрі уваги національного підпілля. Найбільш гострою формою спротиву західноукраїнського селянства радянській селу була його участь у формуваннях ОУН, УПА. Автор аналізує різні методи і засоби боротьби УПА та підпілля ОУН проти колективізації: від пропаганди, агітації, саботажу до збройних акцій.

***Ключові слова:** колективізація, західноукраїнське село, спротив, пропаганда та агітація, збройні акції ОУН-УПА.*

У післявоєнний період за допомогою репресивних дій тоталітарний режим СРСР насадив радянську систему у західному регіоні України. За роки незалежності України опубліковані праці Б.Яроша [22], Ю.Киричука [4], П.Когута [7], О.Ленартовича [8], А.Русначенка [18], А.Кентія [6], В.Барана [1] та інші, які висвітлюють соціально-політичні процеси 40-х – поч. 50-х рр. ХХ ст. у західних областях. Однак боротьба національного підпілля проти колективізації західноукраїнського села розкрита в них побіжно. Автор робить спробу заповнити цю прогалину.

У другій половині 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. радянська влада розгорнула широкомасштабну акцію з колективізації західноукраїнського села, яка супроводжувалася жорстокістю, страхіттями і депортаціями населення у віддалені регіони СРСР. Колгоспний лад не відповідав інтересам селянства. Селяни не могли змиритися з утратою землі, власності, не бажали ставати

наймитами держави. Тим більше, що бачили перед собою наочний приклад напівголодного життя колгоспників Східної України, які 1946 – 1947 рр. переживали черговий голод. Тому західноукраїнське селянство чинило впертий спротив колективізації.

Найбільш гострою формою боротьби селянства проти колективізації була його участь у формуваннях УПА. Селяни масово вступали в УПА, утворюючи її соціальну базу. Вони зі зброєю в руках намагалися не допустити колективізації, помститися за репресованих радянською владою родичів та близьких, краян. УПА була армією самооборони селянства від посягань на їхню власність, життя, національну і людську гідність. Повстанський рух мав чітко виражений національно-визвольний характер. Він був волевиявленням селянства до державотворення українського народу, що віками визрівало в його свідомості.

Аграрна програма ОУН–УПА відповідала інтересам селянства. Повстанці виступали за конфіскацію великого землеволодіння, передачу селянам землі, відстоювали трудову приватну власність, розвиток вільного підприємництва і кооперації. Селянин-одноосібник мав стати основним виробником сільськогосподарської продукції, а за майновим станом це мав бути міцний, самодостатній господар. У документах УПА стверджувалося, що національно-визвольний рух виступає “за знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне користування землею, в залежності від волі селян” [3, 270].

Селяни бачили у повстанцях своїх захисників, надавали їм допомогу їжею, одягом, грішми, схованками, розвідувальною інформацією. Розмірковуючи про причини невдалого проведення операцій проти формувань ОУН – УПА, командувач Прикарпатським військовим округом Єрємєнко говорив про

селян: "У всіх кампаніях, які ми проводили, вони нам своїми діями палки в колеса вставляють" [IV, 9].

ОУН та УПА надавали всебічну допомогу селянству у боротьбі проти колективізації, стимулюючи її власними бойовими та політичними акціями. Восени 1947 р. завдяки діям підрозділів УПА 500 тис. осіб зуміли ухилитися від примусового виселення до Сибіру [12, 178].

УПА та підпілля ОУН вели широку агітаційно-пропагандистську роботу. У секретному донесенні секретарю Львівського обкому КП(б)У Грушецькому повідомлялося про мітинг селян, організований вояками УПА: "12 квітня 1945 року о 18 годині вечора в село Кугаїв нашого району (колишнього Сокильницького. – М.С.) прибула група банди українських націоналістів у кількості 40 – 50 чоловік. Ця банда оточила село, збрала селян біля сільради, де провела мітинг... Виступаючі розповідали селянам про боротьбу, яку вони ведуть проти більшовиків, про власні втрати" [II, 21]. Повстанці провели мітинги у селах Криве, Немилів, Павлів, Нестаничі, Андріївка, Розжалів Радехівського району Львівської області, Брониця й Унятичі Підбузького району Дрогобицької області та в багатьох інших [II, 85].

У зверненнях, листівках, підпільних часописах учасники національно-визвольної боротьби закликали селян активно чинити опір утворенню колгоспів. У листівці "Геть сталінські колгоспи!", знайденій у мешканця села Мишів Іванківського району Волинської області В. Рябова, розповідалося про голод у Східній Україні та про неперспективність колгоспної системи, містився заклик до боротьби з нею [8, 101]. У жителя села Борохів цієї ж області В.Гаврилюка енкаведисти вилучили листівку "Геть, грабіжники!", яку він розповсюджував у селі Теремно, біля Луцька [8, 101].

За завданням боївки ОУН у с. Ямниця Станіславської області діяла група з 13 осіб на чолі з Анастасією Савчак, яка вела антиколгоспну агітацію. У хатах А.Зуб'яка, А.Вербицького проводилися нелегальні збори селян. 25 листопада 1949 р. с. Ямниця відвідав М.Хрушов, який закликав селян створити

колгосп. Більшість не підтримали його, заявивши, що за будь-яких обставинах до колгоспу не вступить [19, 735].

У зв'язку з розгортанням насильницької колективізації повстанці на початку 1949 р. надрукували брошуру, в якій закликали селян активно чинити опір утворенню колгоспів. "УПА і революційне підпілля, – вказувалося в документі, – широко підтримують західно-українське селянство в його боротьбі проти більшовицької колективізаційної акції. Саме завдяки цій підтримці західно-українське селянство до сьогодні ще не сколективізоване. Свою боротьбу проти колгоспної системи в Україні український визвольно-революційний рух веде під гаслом: "Геть колгоспи! Земля селянам" [21, 334].

Про розмах агітаційно-пропагандистської роботи повстанців свідчить те, що 1947 – 1950 рр. органи держбезпеки знищили 15 підпільних друкарень, вилучили 200 тис. листівок і брошур. Протягом 1944 – 1950-х років лише на Дрогобиччині діяло понад 10 підпільних друкарень. Особливо плідно працювала друкарня УПА у с.Медвежа, якою керував колишній дрогобицький гімназист Левко Грушак [20, 193].

Агітаційно-пропагандистська робота повстанців сприяла розпаду багатьох колгоспів. У с. Ременів Новояричівського району Львівської області, що характеризувалося високою національною свідомістю ще за часів польської окупації, органи радянської влади насильно утворили колгосп. Розгорнута антиколгоспна агітація закликала селян не усуспільнювати інвентар, тяглову худобу, насіння, не виходити на роботу. Результат не забарився – колгосп розпався. Подібне спостерігалось в селах Запитів, Підліски, Пікуловичі, Боршовичі Львівської області [III, 117 – 118].

УПА та підпілля ОУН кваліфікували як зраду Україні дії організаторів та активістів колгоспного будівництва, зокрема енкаведистів, партійно-комсомольських та радянських працівників, тому їх карали. "У нашій боротьбі ми, бандерівці, – писав Петро Полтава, – виступаємо тільки проти большевицьких імперіалістів, тобто проти партійної верхівки та всіх тих елементів, незалежно від їхнього соціального і національного

походження, які цій верхівці вірно служать. Це підла брехня, що ми стріляємо всіх советських людей без розбору. Проти советських народних мас ми не боремося. Про це можуть посвідчити тисячі советських людей – советських колгоспників, робітників та інтелігентів, з якими ми зустрічалися, розмовляли, яким ми передавали нашу літературу. Про це можуть посвідчити тисячі голодуючих, яким ми допомагали чим тільки могли. Ми знищуємо тільки керівних представників партії, МВД і МДБ і всі ті вислужницькі, продажні елементи, які активно виступають проти нашого руху і вороже відносяться до українського народу” [17, 441 – 442].

26 березня 1947 року упівці біля с. Ільці Жаб'євського району Станіславської області обстріляли енкаведистів, які йшли на колгоспну акцію. У результаті були вбиті начальник РВ МДБ Беляев, оперпрацівник Булка, а командира винищувального батальйону Зозулю взяли у полон. Подібна доля спіткала райпартактив у с. Дядьковичі Рівненської області [8, 55]. Це викликало лють у партійно-радянського керівництва. Микита Хрущов у вузькому колі цинічно заявив: “Комуністи, які не зуміли згуртувати навколо себе актив, не можуть захистити своє життя і гинуть, чорт з ними, туди їм і дорога” [VII, 369].

Повстанці карали партійно-радянських активістів, насамперед, за жорстоке ставлення до селян під час організації колгоспів. У с. Волошиново Старосамбірського району Дрогобицької області, коли шість озброєних активістів з районної адміністрації погрозами, шантажем, побиттям примушували селян підписати заяви про вступ до колгоспу, підрозділ УПА раптово прийшов на допомогу. Під час бою двох організаторів колгоспу було вбито [13, 174 – 175]. У с. Кобло підпільники вбили дільничного міліціонера, заступника Старосамбірського райвідділу міліції Чорного, голову колгоспу, які репресивними методами хотіли завершити суцільну колективізацію села [13, 177].

Щодо багатьох сільських активістів повстанці діяли виважено, часто попереджали їх. У червні 1947 р. упівці масово розповсюджували листівки, в яких закликали сільських

активістів стати осторонь від колгоспного будівництва. “Той, хто цього не зробить, – застерігалося в одній із них, – вважатиметься злочинцем і тому буде знищеним” [V]. 7]. Так робили неодноразово. У с.Витилівка Кіцманського району Чернівецької області, с.Тростянець Миколаївського району Дрогобицької області, с.Присівці Зборівського району Тернопільської області упівці знищили сільських активістів, які насильно примушували селян вступити до колгоспу. 14 лютого 1948 р. було вбито голову сільської ради с.Гніздечне Великоборківського району Тернопільської області Ганну Котович – активного організатора місцевого колгоспу. На грудях їй повісили плакат “За насильницьку колективізацію карає народ” [18, 361].

Особливої гостроти набрала боротьба проти колективізації на Прикарпатті (у Львівській, Станіславській та Дрогобицькій областях), де “...нарид, – пише дослідник історії УПА Петро Мірчук, – ставив одностайний спротив більшовицьким намірам убрати його в колгоспні шори. УПА і підпілля не жалували із свого боку жертв, щоб припізнити цю акцію. Крім прямих протиколгоспних акцій, у яких нищено колгоспи й МТС, велика кількість саботажних атентатних акцій була спрямована проти організаторів й ініціаторів колгоспів та проти їх зусиль організувати колгоспи” [12, 186].

Улітку 1948 р. вояки УПА на Волині спалили колгоспні приміщення у селах: Первіччя і Городище Луківського району, Гупали і Запілля Любомльського, Потапи Головнівського, Ратно, Бузаки, Хотищево, Черць, Височно і Прохід Ратнівського, Синово, Залишани і Мізове Старовиського, Тоболи і Ворокомія Камінь-Каширського району. У травні – червні 1948 р. подібну акцію проведено у Львівській області. У вересні 1948 р. спалено колгоспні будівлі у селах Головніці, Козярі, Сухівці, Шильняки, Галинці Малі Чернівецької області [5, 48 – 49].

Компартійна статистика стверджує, що під час збройних акцій УПА та підпілля ОУН, спрямованих передовсім проти репресивного апарату радянської влади – військ НКВС та активістів колгоспного будівництва, загинуло майже 30 тис. партійних та радянських працівників, до 20 тис.

військовослужбовців, міліціонерів, прикордонників [15, 337]. Однак аналіз багатьох документів засвідчує, що значну частину цих убивств здійснили самі енкаведисти, приписуючи їх воякам УПА та підпіллю ОУН з метою дискредитації національно-визвольного руху. З лютим садизмом жертвам виривали серце і ноздрі, виколювали очі, випікали на обличчі тавро, гвалтували. Начальник Бібрського райвідділу НКВС Львівської області Богомолів сокирою відрубав голову повстанцю Григорію Паньківу із Підгородища. Він схопив його молодшого брата Ярослава і, піддаючи тортурам, вимагав видати підпільників. При цьому бив неповнолітнього шомполами, по-звір'ячому щипцями повідривав вуха [XI, 52]. 14 травня 1946 р. начальник Журавнівського райвідділу МВС Дрогобицької області капітан Федоров і лейтенант Сільченко заарештували підозрюваного у приналежності до ОУН завідувача райземвідділу П.Яцишина. Після страшних катувань його вбили, а понівечене тіло кинули у Дністер [IX, 110].

Начальник Поморянського РВ МДБ Львівської області Шабатура та старший уповноважений РВ МВС Заседкін разом із підручними затримали невинних жителів с.Болотня Д.Чепика, М.Чепика, І.Лісовського, Д. Іванківа, М.Олексіва. У доповідній записці інструктора відділу ЦК партії від 24 грудня 1946 року зазначалося, що вони були піддані жорстоким допитам. Не отримавши потрібних результатів, оперативники на чолі з начальником РВ МДБ Шабатурою змовилися вивести затриманих за село і там розстріляти. Обласному начальству було повідомлено, що мало місце зіткнення з бандгрупою, внаслідок чого названі жителі с.Болотня були вбиті. Після прийняття такого “рішення” Д.Чепик, М. Чепик, І. Лісовський, Д. Іванків і М. Олексів були вивезені за село, де їх жорстоко допитували, катували, а потім розстріляли [X, 74 – 75]. Старший уповноважений Славського райвідділу МВС Доля викликав до себе на допит арештованого Василя Дем'яна. Побив його майже до смерті, потім за вказівкою начальства В.Дем'яна вивезли за три кілометри від Славська, розстріляли, а тіло кинули у криницю [11, 86].

Особливо підступні провокації щодо непокірних селян здійснювали спецгрупи МДБ, які жили по декілька місяців у лісах, видаючи себе за підрозділи УПА. Особовий склад спецгруп не відрізнявся від вояків УПА та учасників оунівського підпілля. Вони приходили на хутори чи в села, провокуючи селян до налагодження зв'язків з місцевими відділами повстанців. Якщо селяни вчасно не виявляли провокацію, то справа закінчувалася арештом та конфіскацією всього майна.

У березні 1948 року спецгрупа на чолі з агентом МДБ "Крилатим" двічі відвідувала помешкання Гордія Паламарчука у с. Грицьки Дубровицького району Рівненської області. Видаючи себе за бійців УПА, енкаведисти жорстоко катували Г.Паламарчука і його доньок за те, ніби вони видавали органам МДБ українських патріотів. На підставі "матеріалів", одержаних провокаційним шляхом, 18 липня 1948 р. доньки Паламарчука були заарештовані й під час допитів знову жорстоко побиті [10, 356 – 357].

Спецгрупа Здолбунівського відділу МДБ Рівненської області у вересні 1948 р. приїхала на хутір Загребля. Вона вимагала від Петра Дембіцького зібрати від хуторян 30 ц хліба. Селяни відмовилися, і тому через кілька днів до П.Дембіцького знову прийшли озброєні люди і, погрожуючи розправою, вимагали виконати їх наказ. Переляканий П.Дембіцький запряг коня, повантажив на підводу 3 мішки власного зерна і повіз на вказане місце. Тут його схопили і відправили до райвідділу МДБ.

Група агентів-бойовиків Хустського окружного відділу МДБ Закарпатської області, до якої входили Михайло і Пилип Антоні, Петро Лемко, Василь Тегза, упродовж 1948 р. вчинила 13 збройних пограбувань селян [2, 56]. Подібних прикладів багато.

Отже, ОУН-УПА чинили героїчний спротив утвердженню колгоспного ладу. Не придушивши національно-визвольного руху, більшовицька влада неспроможна була перейти до суцільної колективізації села, в якому проживала абсолютна більшість населення. Однак сили були нерівні. До початку 50-х років велика кількість бійців і старшин УПА загинула. Боротьба пішла на спад, але не припинялася. Радянська влада всупереч волі селян за допомогою карально-репресивних органів насадила

антинародний колгоспний лад, що спричинив занепад сільськогосподарського виробництва, знищив одвічний селянський уклад, побут, традиції, культуру, християнську мораль. Досліджувана тема може стати підґрунтям подальшого вивчення аграрної програми ОУН-УПА.

I. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.П.3. – Оп.3. – Спр.113.

II. ДАЛО. – Ф.П.3. – Оп. 1. – Спр. 222.

III. ДАЛО. – Ф.П. 3. – Оп. 3. – Спр. 268.

IV. ДАЛО. – Ф.П. 3. – Оп. 6. – Спр.408.

V. ДАЛО. – Ф.П. 3. – Оп. 6. – Спр. 508.

VI. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп. 23. – Спр. 1133.

VII. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – Спр. 5686.

VIII. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 75. – Спр. 62.

IX. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 75. – Спр. 76.

X. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 75. – Спр. 77.

XI. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 75. – Спр. 115.

1. Баран В. Україна: новітня історія (1945 – 1991). – Львів: Вид-во Ін-ту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – 670 с.

2. Документи КДБ. Вовкулаки // Літопис Червоної Калини. – 1993. – №3 – 4. – С.54 – 55.

3. За що бореться Українська Повстанська Армія? // Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. – Львів: Просвіта, 1991. – С. 269 – 272.

4. Киричук Ю. Нариси історії українського національно-визвольного руху 40 – 50-х років ХХ ст. – Львів: Б.в., 2000. – 304 с.

5. Киричук Ю. Історія УПА. – Тернопіль: Астон, 1991. – 240 с.

6. Кентій А. Нариси боротьби ОУН-УПА в 1946 – 1956 рр. – К.: Б.в., 1999. – 110 с.

7. Когут П. Колективізація в західноукраїнському селі. – Львів: ЛФУДУ, 2000. – 80 с.

8. Ленартович О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944 – 1950 рр. – Луцьк: Вид-во Волинського ун-ту, 1998. – 152 с.

9. Літопис УПА. Т. 16. – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1987. – 608 с.

10. Літопис УПА. Нова серія. Т.3. – Київ – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 2001. – 648 с.

11. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944 – 1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич: Вимір, 2002. – С. 65 – 91.

12. Мірчук П. Історія УПА. – Львів: Просвіта, 1991. – 196 с.

13. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. – Львів, 1991. – 448 с.

14. Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944 – 1950-і рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич: Вимір, 2002. – С. 188 – 200.

15. Патер І.Г. УРСР у перші повоєнні роки // Історія України. – Львів: Світ, 1996. – С.326 – 338.

16. Полтава П. Концепція самостійної України і основні етапи політичного розвитку сучасного світу // Літопис УПА. – Т.9.– Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1982. – С.15 – 76.

17. Полтава П. Хто такі бандерівці та за що вони борються // Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. – Львів: Просвіта, 1991. – С. 423 – 446.

18. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. – К.: Пульсари, 2002. – 518 с.

19. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944 – 1953 роках. – К.: Дніпро, 1998. – 942 с.

20. Сов'як П. Друкарня УПА в с. Медвежа на Дрогобиччині // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич: Вимір, 2002. – С.182 – 187.

21. У голови Генерального секретаріату УГВР Р.Лозовського // Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. – Львів: Просвіта, 1991. – С. 328 – 364.

22. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30-50-х років ХХ століття. – Луцьк: Надстир'я, 1999. – 182 с.

Сеньків Михайл. Боротьба ОУН–УПА проти колективізації западноукраїнського села 1944 – 1952 гг. В статті показано, що аграрний вопрос находився в центрі уваги національного підполля. Найбільш гострою формою опору колективізації западноукраїнського селянства советізації

села было его участие в формированиях ОУН–УПА. Автор анализирует методы и средства борьбы УПА и подполья ОУН против коллективизации: от пропаганды, агитации, саботажа до вооруженных акций.

Ключевые слова: западноукраинское село, коллективизация, сопротивление, пропаганда и агитация, вооруженные акции ОУН–УПА.

Mykhailo Senkiv. OUN–UPA struggle against collectivisation of the West-Ukrainian village in 1944 – 1952. In the article it is shown that the sharpest form of the peasantry opposition against the radinization of a village was their participation in the OUN–UPA detachments. The author analyses different methods and means of the UPA struggle and the OUN underground work against the collectivisation: from the propaganda, agitation, sabotage to army actions.

Key words: West-Ukrainian village, collectivisation, struggle, propaganda and agitation, OUN–UPA armed actions.